

ΜΕΓΑΛΗ
ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ 6

Δαμιανός - Έκπλυση

Cambridge 2936). Γιαννόπουλος, Εμμ. Στ., «Τα χειρόγραφα Ψαλτικής Τέχνης της νήσου Ανδρού. Αναλυτικός περιγραφικός κατάλογος», *Ανδρικά Χρονικά* 36 (2005). Γιαννόπουλος, Εμμ. Στ., «Μία άγνωστη συλλογή χειρογράφων Ψαλτικής Τέχνης στη Βιβλιοθήκη Λίλιαν Βουδούρη του Μεγάρου Μουσικής Αθηνών», *Σ' Συνάντηση Βυζαντινολόγων Ελλάδος και Κύπρου* (Αθήνα, Φιλοσοφική Σχολή 22/25-9-2005). Μαυρομάτης, Γ., «Αρχαιακές μαρτυρίες για τον μουσικό και πρωτοψάλτη Χάνδακα Δημήτριο Νταμιά», *Θησαυρισματα* 34 (2004) 319-329. Λιάκος, Ι., «Σπριμείματα στον κώδικα 219 της μονής Παντοκράτορος, Αγίου Όρος», *Επιστημονική Επετηρίδα Βελλά* 5 (2009) 269-277.

Δημήτριος Χωματίνος. Βίος. Στη χειρόγραφη παράδοση απαντά και ως Χωματιανός. Αρχιεπίσκοπος Αχρίδος και κανονολόγος. Πιθανώς καταγόταν από το νησί Κέα, όπου κατά την αυτομαρτυρία του έζησε η οικογένεια των Χωματινών, ή, κατά μία άλλη άποψη, από τα Χώματα της Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι ερευνητές τοποθετούν τη γέννησή του στο δεύτερο μισό του 12^{ου} αι., ενώ ορισμένοι τον θεωρούν συνομηλίκο με τον μητροπολίτη Ναυπάκτου Ιωάννη Απόκαυκο, επειδή οι δύο άνδρες υπήρξαν συμφοιτητές στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Χωματινός έλαβε ικανή παιδεία. Εντρυφώθηκε ιδιαίτερα στη φιλοσοφία, τη ρητορική, την κλασική γραμματεία και την εκκλησιαστική ιστορία. Πιθανόν διδάσκαλός του να υπήρξε ο Βασίλειος Πεδιαδίτης και κάποιος με το όνομα Ψελλός, ενώ κατά τη διάρκεια των σπουδών του γνώρισε προσωπικά τον επιφανή κανονολόγο Θεόδωρο Βαλαμώνα.

Το μεγαλύτερο, όμως, μέρος των σπουδών του το αφιέρωσε, κατά κοινή ομολογία όλων των ερευνητών, στη μελέτη του κανονικού και εκκλησιαστικού δικαίου και της βυζαντινής νομοθεσίας (*Βασιλικά*, αυτοκρατορικές *Νεαρές*). Μας είναι άγνωστος ο ακριβής χρόνος χειροτονίας του στον βαθμό του διακόνου και επισκόπου. Διετέλεσε αποκρισάριος της αρχιεπισκοπής Αχρίδος στην Κωνσταντινούπολη και λίγο αργότερα χαρτοφύλακας στην Αχρίδα. Περί το 1216/17 αναρρήθηκε στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Αχρίδος με την υποστήριξη του μητροπολίτη Ναυπάκτου Ιωάννη Απόκαυκο, με τη σύμφωνη γνώμη και υπόδειξη του ηγεμόνα της Ηπείρου Θεοδώρου Δούκα Κομνηνού, εκλεγείς από τη σύνοδο των επισκόπων των δυτικών μερών. Διετέλεσε αρχιεπίσκοπος Αχρίδος τουλάχιστον μέχρι το 1236, αφού μας είναι γνωστό έγγραφο του τού έτους αυτού, σχετικής με τη δυνατότητα ακύρωσης βασιλικής αποφάσεως.

Ο Χωματινός διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις εκκλησιαστικές και πολιτικές εξελίξεις του κράτους της Ηπείρου, με κορυφαία στιγμή τη στέψη και χρίση στη Θεσσαλονίκη του Θεοδώρου Δούκα Κομνηνού, ως αυτοκράτορος, ο οποίος μόλις είχε κατορθώσει να ανακαταλάβει την πόλη από τους Λατίνους (1224). Η πράξη αυτή, σε συνδυασμό με την

υποκατάσταση του Πατριάρχη, σήμανε την έναρξη της εμπλοκής του κλήρου των ευρωπαϊκών εδαφών στη διαμάχη Νικαίας και Ηπείρου. Η στέψη του Θεοδώρου Δούκα προκάλεσε την ανοικτή ρήξη του Χωματιανού με το Οικουμενικό Πατριαρχείο, του οποίου η έδρα, είχε μεταφερθεί στη Νίκαια.

Οι σχέσεις του Χωματινίου με τους αξιωματούχους και άρχοντες της περιοχής του ήταν φιλικές. Ιδιαίτερη εκτίμηση έτρεφε προς αυτόν η Μαρία Δούκαινα, σύζυγος του Θεοδώρου Δούκα για τη νομική του κατάρτιση και εν γένει την παιδεία του. Αρμονικές ήταν οι σχέσεις του και με τον ανώτερο και κατώτερο κλήρο της περιοχής του.

Τα έργα του και δη οι επιστολές του αποτελούν σημαντική πηγή της ιστορίας της Ηπείρου, ενώ οι δικαστικές αποφάσεις και συνοδικές γνωμοδοτήσεις του (πβ. λήμμα «Νομολογία Εκκλησιαστική») συνιστούν βασική πηγή του δικαίου της υστερης βυζαντινής περιόδου. Οι κρίσεις του λαμβάνονται υπόψη όχι μόνον από τον Θεόδωρο Δούκα, αλλά και από τον ηγεμόνα της Σερβίας Στέφανο Νεμάνια. Εκτός από ελάχιστα κείμενα λειτουργικού, αγιολογικού και κατηχητικού (κρησματολογικού) χαρακτήρα, ο κύριος όγκος του έργου του ήταν νομοκανονικού περιεχομένου (επιστολές, αποφάσεις, δικαστικές γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις, συνοδικά και νομοκανονικά έγγραφα). Η γλώσσα του έχει την πλαστικότητα των νομικών εγγράφων της εποχής, καθώς κατά κανόνα χρησιμοποιεί λόγο ύψος και εκφράσεις, ενίοτε δε επιτρέπει την παρεύρεση λαϊκώτερων γλωσσικών τύπων, πράγμα που προδίδει τον διεκπεραιωτικό χαρακτήρα τους και την τρέχουσα πρακτική και όχι θεωρητική σκοποθεσία του συντάκτη τους. Οι νομικές πηγές, στις οποίες ανατρέχει ο Χωματινός, είναι κυρίως τα *Βασιλικά*, οι *νεαρές* του Λέοντος Στ' του Σοφού και του Αλεξίου Α' του Κομνηνού, καθώς και η *Πείρα*. Ο ίδιος τρούσε προσωπικό αρχείο, και φρόντιζε το πλείστον των αποφάσεών του να βασίζονται σε συνοδικές συνδιασκέψεις και εγκρίσεις. Η βασική αρχή του Χωματινίου κατά την κατάρτιση των νομικών και δικανικών συλλογισμών του ήταν το τελικό συμπέρασμα ή διατακτικό να είναι σύμφωνο «τῷ τε τῆς ἐκκλησίας ἔθει και τοῖς εὐσεβέσιν νόμοις».

Ως πνευματικός γνήτης ήταν υπέρμαχος της Ορθοδοξίας και χριστιμοποιώντας διατυπώσεις όπως «πατρίδα», «γένος», «ομόφυλοι», ζήτησε επανειλημμένα τη σύμπραξη Ηπείρου και Νικαίας στον αγώνα κατά των Λατίνων. Ήταν ενάρετος, φιλάδελφος, εργατικός, επεικής απέναντι στα απολήματα της προσωπικής ζωής του ποιμνίου του, μετριωπαθής, διαλεγόμενος και διδάσκων με ήπιο ύφος και ευφράδεια, αλλά μπορούσε να γίνει ιδιαίτερα ελεγκτικός προς την αμάθεια, την άγνοια, τη ραστώνη και τη δειλία.

Έργα. Το συγγραφικό έργο του Δημητρίου Χωματινίου κατέχει σπουδαία θέση μεταξύ των συγχρόνων του, αλλά και εν γένει στην εκκλησιαστική γραμματεία. Συγκεκριμένα, συντάξε τα εξής έργα:

1) 152 πραγματείες, οι οποίες περιλαμβάνουν αποκρίσεις, γράμματα και αποφάσεις του συνοδικού δικαστηρίου της Αχρίδας [G. Prinzing (επιμ.), *Demetrii Chomatini Ponemata diaphora* (Corpus Fontium Historiae Byzantinae 38), Berlin 2002, σ. 1-462 (κριτική έκδοση). Βλ. και λήμμα «Νομολογία Εκκλησιαστική»].

2) *Ερωτήσεις του αγιατάτου μητροπολίτου Δυρραχίου κυρού Κωνσταντίνου του Καβάσιλα και αποκρίσεις προς ταύτας* [J. Pitra, *Analecta sacra et classica. Spicilegio Solesmensi parata juris ecclesiastici Graecorum selecta paralipomena*, VI, Parissis-Romae 1891 (ανατ. Farnborough 1967), σ. 618-686. Βλ. και λήμμα «Κανονικές αποκρίσεις και κανονικές πραγματείες»].

3) *Ερωτήσεις του πανευσεστάτου ὀγκῶς Σερβίας κυρού Στεφάνου του Δούκα διάφοροι, και προς αὐτὰς ἀποκρίσεις* [J. Pitra, ὁ.π., σ. 685-710. F. Granić, «Odgovori ohridskog arhiepiskopa Dimitrija Homatijana na pitanja srpskog kralja Stefana Radoslava», *Svetosavski Zbornik*, knj. 2, izvori, Belgrad 1938, σ. 147-189 (κριτική έκδοση)].

4) *Ερωτήσεις κανονικῶν πρὸς τὸν χαρτοφύλακα ἐκεῖνον καὶ ἐπ' αὐταῖς ἀποκρίσεις* (J. Pitra, ὁ.π., σ. 709-718).

5) *Περὶ βαθμῶν συγγενείας* (J. Pitra, ὁ.π., σ. 719-728).

6) *Περὶ στολῆς* (J. Pitra, ὁ.π., σ. 731-732).

7) *Κανονικῶν ἐρωτήσεων καὶ ἀποκρίσεων* (Μανουὴλ Γεδεών, *Αρχαίον Εκκλησιαστικῆς Ιστορίας*, Α', Κωνσταντινούπολη 1911, σ. 209-228).

8) *Λόγος κατηχητηρίου* 6 και 9 (J. Pitra, ὁ.π., σ. 737-746).

9) *Βίος τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἀχρίδος* (I.G. Iliev, «The Long Life of Saint Clement of Ohrid. A Critical Edition», *Byzantinobulgaria* 9 (1995) 62-120).

10) 8 κανόνες από τους οποίους μας είναι γνωστοί 4 [BZ 8 (1899) 75. Για τις εκδόσεις τους βλ. G. Prinzing, ὁ.π., σ. 50-51].

11) Ένα επίγραμμα [J. Ivanov, *Balgarski starini iz Makedonija*, Sofia 1970, σ. 35. S.K. Kisas, «Natrīs Dimitrija chomatijana na okonu ikone Christa Velikoj Archijereja iz Ohrida», *Zbornik za likovne umetnosti* 23 (1987) 165-173].

Συνέγραψε επίσης λειτουργικά αποσπάσματα, υπόμνημα στον στίχο 15 του 93^{ου} ψαλμού και μια εξήγηση «εις τὸ τῆς φιλοσοφίας ὄργανον». Α.ΓΛΑ.

Βιβλιογραφία:

Μπλιάρκις, Α., *Ιστορία του Βασιλείου της Νικαίας και του Δεσποτάτου της Ηπείρου*, Αθήνα 1898. Μάτσος, Ν., *Νομικά ζητήματα εκ των έργων του Δημητρίου Χωματιανού*, Αθήνα 1961. Stiernon, L., «Δημήτριος. Ο Χωματιανός ή Χωματίνος», *ΘΗΕ* 4 (1964) 1064-1066. Ostrogorsky, G., *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους*, μτφ. Ι. Παναγό-

πουλος, τ. Γ', Αθήνα: Σ. Βασιλόπουλος 1978. Γουνταρίδης, Π., «Η χρονολογία της αναγόρευσης και της στέψης του Θεοδώρου Α Λαοσάρεως», *Σύμμεικτα* 6 (1985) 59-71. Σταυρίδης-Ζαφράκα, Α., *Νίκαια και Ηπείρου τον 13ο αι.. Ιδεολογική αντιπαράθεση στην προσπάθειά τους να ανακτήσουν την αυτοκρατορία*, Θεσσαλονίκη 1990. Φειδάς, Β., *Εκκλησιαστική Ιστορία*, Β', Αθήνα 1994. Κατερέλος, Κύριλλος, *Η κανονική δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου επί των επαρχιών του δεσποτάτου της Ηπείρου κατά την περίοδο 1204-1235*, Θεσσαλονίκη 1995. Λαμπρόπουλος, Κ., *Ιωάννης Απόκαυκος. Συμβολή στην έρευνα του Βίου και του συγγραφικού έργου του*, Αθήνα 1998. Beck H.-G., *Ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, μτφ. Α. Αναγνώστου, τ. Β', Αθήνα: Σ. Βασιλόπουλος 2004. Δήμου, Β., *Κανονικό Δίκαιο και Πολιτική στο Υστερο Βυζάντιο. Η πολιτική θεωρία του Δημητρίου Χωματινίου. Συμβολή στην Ελληνική πολιτική και εκκλησιαστική σκέψη*, Κατερίνη: Επέκταση 2006. Τρωϊάνος, Σ., *Οι πηγές του βυζαντινού δικαίου*, Αθήνα/Κομοτηνή: Σάκκουλας 2011.

Δημητρίου Αγίου μονές.

1. Βάρνας. Η μονή του αγίου Δημητρίου βρισκόταν στα βορειοανατολικά της πόλεως Βάρνας, στη βορειοανατολική Βουλγαρία, επί της θρακικής ακτής του Εύξεινου Πόντου. Ήταν ενοριακή μονή και τελούσε υπό την εποπτεία της μητροπόλεως Βάρνας. Είναι άγνωστη η χρονολογία ίδρυσής της, αλλά σύμφωνα με πληροφορίες πρέπει να κτίστηκε περί τον 17^ο αι. Το δίδισμα 1865-70 η μονή, που ήταν σε ερειπίωδη κατάσταση, αναστηλώθηκε με έξοδα της ελληνικής κοινότητας Βάρνας, επί των ημερών του μητροπολίτου Ιωακείμ

Ο Βούλγαρος ηγεμόνας Αλέξανδρος Βάτεμπεργκ, που ενοίκιασε τη μονή Αγίου Δημητρίου Βάρνας, για να τη μετατρέψει σε θερινή του κατοικία

(1864-1874), του μετέπειτα Οικουμενικού Πατριάρχου. Οι Έλληνες δώρισαν στην μονή διάφορα κτήματα και, έτσι, δημιουργήθηκε η περιουσία της, από τα εισοδήματα της οποίας συντηρούσε η κοινότητα τα ελληνικά σχολεία της πόλης. Αξίζει να σημειωθεί ότι στην μονή δεν εγκαταβίωσε αδελφότητα, αλλά ένας ή δύο ιερείς, που κάλυπταν τις ανάγκες της. Το 1870, με το φερμάνι περί Εξαρχίας, η πόλη της Βάρνας, μαζί με είκοσι χωριά, παρέμεινε στη δικαιοδοσία του Οικουμενικού Πατριαρχείου, οπότε το ίδιο ίσχυε και για την μονή του Αγίου Δημητρίου. Το 1881 ο ηγεμόνος